Jiare / Ziyaret - Raa Haqi (Dersim Aleviliği) İnancında Kutsal Mekânlar ve Objeler

Dr. Ahmet Kerim Gültekin
https://orcid.org/0000-0002-7169-7568 & ahmetkerim78@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
22.11.2026

Önerilen Atıf: Gültekin, Ahmet Kerim (2025). Jiare / Ziyaret - Raa Haqi (Dersim Aleviliği) İnancında Kutsal Mekânlar ve Objeler. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.q77zr (Erişim Tarihi: 22.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
"Jiare" kavramı—ruhsal bir varlıkla yüklü kutsal yerler ya da nesneler—Dersim kültür coğrafyasında, özellikle Kurmanci ve Kırmancki konuşan Kürt Alevileri arasında (ve as sayıda Türkçe konuşan Alevi köylerle beraber) yaşatılan Raa Haqi inanç sisteminin temel yapı taşlarından biridir. Yahudi-Hıristiyan-İslam geleneğindeki kurumsallaşmış ibadet mekânlarının aksine, jiareler genellikle dağlar, taşlar, nehirler, göller, ağaçlar, pınarlar gibi doğa unsurlarından oluşur; bazen de mitolojik atalara ait objeler ya da çeşitli doğal objeler (Tarık gibi) üzerinden görünür olur. Bu alanlar, gündelik yaşamla iç içe geçmiş bir kutsallık pratiğinin mekânlarıdır: bireysel dua, toplu ritüel, kolektif hafıza, ekolojik etik ve inancın kuşaklar arası aktarımı burada iç içe geçer. Jiare inancı, doğanın canlı ve bilinçli bir varlık olarak kavrandığı bir kozmolojiye dayanır. Bu yerlerde tanrısal olana, yalnızca sembolik değil, doğrudan bir şekilde temas edilir; anlatılar, mitler ve hafızayla şekillenmiş coğrafyalar, ruhani rehberlik alanlarına dönüşür. Mum yakma, niyaz sunma, semah dönme gibi ritüeller cemlerle sınırlı kalmaz; jiarelerde, pir/ana ya da kurum aracılığı olmaksızın, doğrudan gerçekleştirilebilir. Bu yapı, hiyerarşik ocak sisteminin dışında, daha yatay ve katılımcı bir maneviyat alanı sunar. Modernleşme, zorunlu göçler, baskı ve şiddet karşısında jiare kültürü, Raa Haqi inancının hem Dersim'de hem Avrupa diasporasında direngenliğini ve sürekliliğini sağlayan kilit bir unsur hâline gelmiştir. Kutsal dağları madenciliğe karşı savunmak ya da Almanya'da Dersim 38 anıtı dikmek gibi pratikler, jiarelerin sadece inanç mekânı değil, aynı zamanda taşınabilir bir kimlik, aidiyet ve direnişin odak noktaları olduğunu gösterir. Raa Haqi'nin yerli (indigenous) kozmolojisi, tarihsel köklerinden kopmadan, günümüz koşullarına uyum sağlayabilen canlı ve dönüştürücü bir yapı sunar.

Anahtar Kelimeler: Anıt, Dersim, Dersim Aleviliği, Jiare, Ocak, Raa Haqi, Ziyaret

---

Giriş: Raa Haqi Kozmolojisi ve Dersim'in Kutsal Coğrafyası

Dersimli Kürt Aleviler (Kırmancki'de "Hakikat Yolu" anlamına gelen Raa Haqi inancının takipçileri; Türkçede

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

genellikle “ziyaret” olarak çevrilir) arasında jiare (kutsal mekân ya da nesne) kavramı, ilahi olana, coğrafyaya ve kolektif kimliğe dair bambaşka bir ilişki tarzı sunar. Jiareler, durağan birer toplumsal hafıza alanı ya da sıradan ziyaret yerleri olmaktan çok, yürümek, adak adamak, hatırlamak ve direniş gibi pratikler yoluyla kurulan canlı, etkili ve ilişkisel düğümler olarak algılanır. Raa Haqi kozmolojisinin içsel ve gizil boyutunu temsil eden Batın dünyasına kök salmış bu mekânlar, yaşayanlarla görünmeyen âlem arasında; yeryüzü ile atalara ait coğrafyalar arasında; toplumsal beden ile toprak arasında bir tür aracı rolü üstlenir. Bu madde, jiareyi sadece “kutsal mekân ya da nesne” olarak değil; Kürt Alevi gündelik yaşamında, ritüel pratiğinde ve kozmopolitik tahayyülünde kurucu bir epistemolojik ve ontolojik kategori olarak ele alır.

Jiarelerin canlılığını anlamak için, onları Raa Haqi’nin daha geniş kozmolojisi bağlamına oturtmak gerekir-metinsiz, iç tutarlılığa sahip ve egemen “din” ve “İslam” kategorilerini sorgulayan bir inanç dünyasıdır bu. Raa Haqi, teolojik soyutlamalarla sınırlı değildir; doğaya, kolektif hafızaya, duygulara ve akrabalık bağlarına dayalı, yerli ve yerleşik bir bilgi sistemi olarak yaşanır. İbrahimî geleneklerin ritüel merkezli yapılarından farklı olarak, Raa Haqi bedensel ritüel, sözlü aktarım, duygular ve ilişkisel etik aracılığıyla ifade bulur. Bu etik yapı, çift eksenli bir dinsel otorite mekanizması tarafından taşınır: Ocak soyları (kalıtsal kutsal aileler) ile kutsal mekânlar ve nesneler (jiareler).

20. yüzyıl başındaki siyasal şiddet-özellikle 1938 Dersim Tertelesi ve 1990’ların zorunlu göçleri-ile birlikte; modernleşme ve göç süreçleri, pir-talip ilişkilerini taşıyan geleneksel ağları büyük ölçüde koparmıştır. Bu kopuşun ardından jiareler, merkezi olmayan ama kalıcı birer inanç ekseni olarak ortaya çıkmış, Batın âlemine-dolayısıyla inancın maneviyatına ve pratiğine-günlük yaşam içinde, pir/ana veya ocak arabuluculuğu olmadan doğrudan erişim imkânı sunmuştur (Gültekin 2019, 2020; ayrıca bkz. Deniz 2019, 45-75; Göner 2012; Gürtaş 2015, 309-37).

Bu bağlamda jiare ziyaretleri bir zorunluluk değil; son derece kişisel, duygusal, içsel ve ruhsal bir karşılaşma biçimidir. Her bir jiare, Munzur, Kemere Duzgı (Düzgün Baba) ya da Xızır gibi mitolojik bir varlığın mevcudiyetine ev sahipliği yapar ve dönüşüm, fedakârlık ya da direnişle ilişkilendirilen özgün anlatılarla iç içedir. Bunlar alegorik anlatılar değil; zaman içinde yaşayan soykütüklerdir-coğrafya ile hafızanın iç içe geçtiği anlatısal damarlar. Bu nedenle, Raa Haqi kozmolojisinde Dersim'in kutsal coğrafyası yalnızca bir arka plan değil, bizzat bir özne olarak karşımıza çıkar: nefes alan, duyan, cezalandıran ve affeden bir yurt. Bu kutsal coğrafyanın her bir unsuru-bir dağ, bir kaynak, bir taş, bir ağaç-insani rehberliğin olmadığı ya da tercih edilmediği durumlarda, insan biçimli özellikler taşıyan manevi rehberlere dönüşebilir (Gültekin 2022, 570-88).

Bu yaklaşım, Dersim'i yalnızca tarihsel bir bölge değil, *jiar u diyar*-gündelik adanmışlık pratikleri, kolektif ritüeller ve toprak-toplum ilişkisinde kurulan etik-politik bir özen biçimiyle anlam kazanan, bütüncül bir kutsal alan/toprak-olarak yeniden konumlandırır. Bu anlamda jiareler, Dersimli Alevilerin kimliklerini, hafızalarını ve inanç aidiyetlerini yeniden kurdukları epistemik mekânlara dönüşür; bu mekânlar hem devlet merkezli tanınma rejimlerini hem de Sünni-İslami ortodoksileri aşan bir tahayyül alanı yaratır. Bu madde, Raa Haqi inancının özgünlüğünü, sömürgeci "din" kategorilerine direnişini ve hem Dersim'de hem diasporada süregiden canlılığını kavrayabilmek için jiare kavramının merkezde ele alınması gerektiğini savunmaktadır (Gültekin 2019).

Jiare'nin Anlamı: "Kutsal Mekân"ın Ötesinde

Raa Haqi kozmolojisinde jiare (Türkçede genellikle "ziyaret" olarak çevrilir), sıradan çevirilerde ifade edildiği gibi nötr bir "kutsal yer ya da nesne" değil; çok katmanlı bir epistemik ve ontolojik kategoridir. Mit, etik, ritüel ve toplumsal düzenin iç içe geçtiği bir dünyayı kapsar ve bu dünya, Dersim'deki Kürt Aleviler için yaşanan dinî gerçekliğin temel yapıtaşlarından biridir. Jiare sistemi, marjinal bir halk inancı değil; Raa Haqi

inancında dinî otoritenin iki ana ekseninden biridir-soya dayalı Ocak sistemiyle tamamlayıcı bir ilişki içinde yer alır ve birçok durumda ilahi ya da ahlaki otoriteyi tek başına taşıyan bağımsız bir aktör işlevi görebilir (Gültekin 2024a, 513-26; 2024b, 17-55; 2025, 405-29; ayrıca bkz. Gezik & Çakmak 2010).

Kırmancki dilinde "jiare" sözcüğü çift anlamlı bir semantik alana sahiptir. Birinci anlamı, "kutsal emanet"tir-asa, eldiven, kase, değnek, kilit vb. kişiselleştirilmiş mistik güç taşıyıcılarıdır. Bunlar genellikle Ocaklar içinde ya da "seçilmiş" talip aileleri arasında kuşaktan kuşağa aktarılır. Ancak dikkat çekici olan şudur: inanışa göre jiare, kendi koruyucusunu kendisi seçer. Bu inanç, Ocak otoritesinden teolojik bir kopuşu işaret eder: Batın dünyasından gelen kutsal bir irade, kurumsal yetki atamalarına ihtiyaç duymaksızın, bir emanet aracılığıyla tezahür edebilir (Gültekin 2024a; 2024b; 2025; Gezik & Çakmak 2010).

İkinci ve kolektif pratiğe daha merkezi olan anlamı ise jiare'nin kutsal peyzajları ifade etmesidir: dağlar, pınarlar, ağaçlar, taşlar, mağaralar ya da yaban hayvanlar. Bu yerler, inşa edilmez; ya bir mucize, ya bir aktarılan anlatı, ya da mitolojik bir olay aracılığıyla "açığa çıkarılır." Birçoğu Xızır, dervişler ya da hayvan rehberlerle ilişkilidir; ancak kutsallıkları pirlerin onayına bağlı değildir. Aksine, bu yerlerin etkilerinden doğar statüleri: şifa verme gücü, anlatılan mucizeler ve ahlaki kodları dayatma kabiliyetleri kutsiyetlerini tanımlar (Gültekin 2024a; 2024b; 2025).

Her bir jiare, Batın dünyasına aittir ve onun bedenleşmiş bir parçasıdır-görünür (Zahir) olanla birlikte var olan, katmanlı ve gizil bir gerçekliktir bu. Bu âlem yalnızca peygamberler ve evliyalarla değil; aynı zamanda *mılaket* (melekimsi varlıklar), ruhlar ve doğasal/elemental güçlerle doludur. Jiareler, bu görünmeyen ağın düğüm noktaları olarak canlı ve etkin ahlaki otoriteler haline gelir. Cinsiyetlendirilmiş, hiyerarşik ve bölgesel olarak gömülü varlıklardır. Cinsel perhiz, ritüel sessizlik ya da ekolojik saygı gibi etik talepleri olabilir. Bu talepleri ihlal edenler ise ruhsal bir karşılıkla-

hastalık, kısırlık ya da toplumsal düzenin bozulması gibi sonuçlarla-karşılaşabilir (Gültekin 2024a, 513-26; 2024b, 17-55; 2025, 405-29).

Önceki çalışmalarımda (2020) değindiğim gibi, jiare sistemi çok katmanlı bir kutsal topoloji inşa eder; bu yapı, Dersim'in aşiret temelli, klanlara dayalı ve bölgesel toplumsal yapılanmasına doğrudan denk düşer:

Hane ve Aile Jiareleri: Genellikle dağlık, ulaşımı zor arazilerde, belirli ailelere ya da küçük mezralara ait yerlerdir. Taşlar, koruyucu ağaçlar ya da şifa kaynakları gibi unsurlar içerir. Çoğunlukla dervişlerle ya da Ocak soylarıyla değil, doğrudan deneyim ve ailevi hafıza ile ilişkilidir.

Yerel Nîşange (İşaretçiler): Uzaklardaki daha güçlü jiarelere bakan tepelere ya da sırtlara konumlanmış, simgesel işaretleyicilerdir. Fiziki olarak gidilemeyen kutsal mekânların sembolik biçimde "ziyaretini" mümkün kılarlar. Bu sistem, kutsal hiyerarşiyi tanıyarak aynı zamanda erişimi demokratikleştirir.

Bölgesel Kolektif Jiareler: Birkaç köyü ya da tüm bir vadiyi kapsayan büyük jiarelere verilen isimdir. Takvimsel ritüellerin-özellikle Xızır ayı gibi belirli kutsal haftalarda-odak noktasıdırlar. Daha yüksek bir ruhsal prestij taşırlar ve genellikle ermiş ataların hatırasıyla ilişkilidirler.

Makro-Soy Jiareleri: Tüm bir Ocak sistemine ya da aşiretler arası ağlara bağlı kutsal alanlardır. Duzgı, Munzur, Xızır gibi kişileştirilmiş varlıklarla temsil edilirler. Etki alanları Dersim vadilerinin ötesine taşar. Bu jiarelerin mitolojik bir önceliği vardır; daha küçük jiarelere "mum" ya da "alevli küreler" gönderdikleri söylenir-bu da kutsal iletişim ve hiyerarşiyi sembolize eder.

Her jiare, kendine özgü bir mite-ahlaki, kozmolojik ve tarihsel boyutları aynı anda içeren anlatılara-bağlıdır. Bu anlatılar, doğru davranış biçimlerini tanımlar, toplumsal değerleri düzenler ve toplulukların toprakla kurdukları aidiyetin meşruiyetini sağlar. Jiarelerin kutsallığı mimari

değil, edimsel/performatif bir nitelik taşır: adak sunma, niyaz getirme, hikâye anlatma ve ritüel sessizlik gibi eylemlerde yaşar (Gültekin 2020).

Önemli olan bir diğer boyut da jiare sisteminin aynı zamanda bir tür dinî-siyasal harita oluşturmasıdır-merkezi olmayan, talip merkezli bir dinî otorite yapısıdır bu; Ocak yapılarının parçalandığı yer ve zamanlarda bile varlığını sürdürebilmiştir. Günümüzde jiare kültürü, hâlâ ziyaret, mevsimsel ritüeller ve özellikle madencilik, turizm ya da ekolojik yıkım gibi tehditlere karşı yürütülen çevresel direniş pratikleri içinde yaşamaya devam etmektedir (Gültekin 2019).

Jiareleri otonom, çoğulcu ve aktif birer insan-dışı özne olarak; toplumsal, toplumsal cinsiyet temelli ve siyasal yaşamla iç içe geçmiş varlıklar olarak kavramsallaştırmak, Raa Haqi inancının kendini devletin dışında, ortodoksinin dışında ve kendi kutsal mekân grameri içinde nasıl yeniden ürettiğini daha bütünlüklü kavramamıza imkân tanır.

Jiare ve Çift Boyutlu Otorite Yapısı: Ocak ve Jiare

Raa Haqi kozmolojisi, iki eksenli bir dinî otorite sistemine dayanır: Ocaklar görünür (Zahir) âlemi, jiareler ise gizli (Batın) âlemi temsil eder. Bu iki bağımlı ve birbirini tamamlayan yapı birlikte, Dersim ve diasporadaki Kürt Alevilerinin inançsal, ahlaki ve toplumsal düzenini ayakta tutar. Her bir eksen, gündelik hayatın farklı ama örtüşen boyutlarını düzenler; bireysel öznelikleri, kolektif aidiyet biçimlerini ve kutsalla kurulan ontolojik ilişkileri şekillendirir (Gültekin 2024a, 513-26; 2024b, 17-55; 2025, 405-29).

Ocak sistemi-pirler, analar, rayberler ve mürşitlerden oluşan kalıtsal bir ağdır-Raa Haqi inancının biçimsel ve hiyerarşik çerçevesini ifade eder. Bu Zahir düzlem, akrabalık temelli örgütlenmelerin ve sosyo-dinî kast ilişkilerinin derinlemesine kurulu olduğu bir alandır; talipler, kendi Ocaklarına ritüel ve toplumsal düzeyde bağlıdır. Ocaklar yalnızca inançsal rehberlik sağlamaz, aynı zamanda toplumsal yaşamın

bütününü de şekillendirir. Cem törenleri, atalara yönelik saygı ritüelleri, ahlaki-arabuluculuk görevleri ve geçiş ritüelleri, tümüyle Ocak önderliğinde yürütülür. Bu düzlemde "Haq" (Hak) sadece ilahi hakikat değil, aynı zamanda epistemolojik bir erişim anlamı taşır-yani, hakikat, toplumsal aracılıkla edinilen ve rehberli öğrenme ile ritüel disiplin aracılığıyla ulaşılabilen bir bilgidir (Gültekin 2024a; 2024b; 2025).

Ocaklar aynı zamanda Zahir ile Batın dünyaları arasında aracı işlevi de görür. Ancak yapılandırılmış bir ilerleme süreci-talip > rayber > pir > mürşid zinciri-izlenmeden derin metafizik bilgiye erişim mümkün değildir. Tarihsel olarak, bu otorite sisteminin mekânsal zemini kırsal köy yaşamı ve geniş aile yapısıdır. Bu yapı cinsiyetlendirilmiş olsa da, kadın ruhani figürler (analar) da destekleyici roller üstlenir. Ayrıca, pirlerin keramet gösterdiğine inanılır; bu mucizevi müdahaleler, anlık olarak Zahir ile Batın arasındaki sınırı aşan kutsal eylemler olarak görülür.

Dinî otoritenin ikinci ekseni, Batın âleminde yer alır-jiarelerin ve diğer insan-dışı varlıkların (wayır, *mılaket* [melekî varlıklar], peri, aziz ya da ata ruhları gibi) oluşturduğu bir varlık düzlemidir bu. Bu alanda kutsallık kurumsal değil; ilişkisel ve deneyimsel olarak işler. Jiarelere, kendilerine özgü iradeleri, cinsiyetleri, mizacı ve duygulanımsal varlığı olan bağımsız ahlaki aktörler olarak yaklaşılır. Bu mekânlar, Ocak sisteminin idari ve törensel yapılarının dışında, merkezi olmayan ve talip odaklı bir inanç biçiminin merkezleridir; buna "bireysel dindarlık" da diyebiliriz (Gültekin 2024a, 513-26; 2024b, 17-55; 2025, 405-29).

Cem gibi kolektif ritüellerin aksine, jiare merkezli ibadetler gündelik ve kişiseldir. İnananlar bu kutsal mekânlarla dokunma, ışık yakma, sessizlik, su ve rüya gibi ritüeller aracılığıyla ilişkiye geçer. Bu alanlarda önceden belirlenmiş ve kodlanmış bir ritüel protokolü yoktur; ayrıca pirler aracılığı da gerekmez. Pek çok durumda, jiarelerle *kirvelik* gibi sembolik akrabalık ilişkileri kurulabilir-bu tür ilişkiler,

bireylerin ahlaki hak iddialarına ve toplumsal davranışlarına meşruiyet kazandırır. Bu anlamda jiareler, yalnızca ilahi arabulucular değil; aynı zamanda insan pirlerin yokluğunda etik yaşamın onaylayıcılarıdır (Gültekin 2022, 570-88).

Jiareler aynı zamanda *hakikat*e-yani içsel, özsel bilgiye-giden özerk yollar sunar. Zahir âleminde bu bilgiye ancak rehberli öğrenme ve ritüel disiplin yoluyla ulaşılabilirken, Batın'da kişisel mistik deneyimler aracılığıyla doğrudan erişim mümkündür. Rüya, niyaz, mucizevi şifa ya da kişileştirilmiş bir jiareyle karşılaşma gibi deneyimler, ilahi bilginin doğrudan ifşa olduğu anlardır. Batın kozmolojisinde kadınsı varlıklar özel bir yer tutar; birçok jiare dişil olarak cinsiyetlendirilir ve şefkat, doğurganlık ya da koruma gibi nitelikleri temsil eder.

Her ne kadar Ocaklar ve jiareler Raa Haqi inancını birlikte var eden iki yapı olsa da, 20. yüzyıldaki siyasal ve toplumsal dönüşümler-özellikle 1938'deki aşiret yapısının zorla çökertilmesi ve 1990'lardaki zorunlu göçler-Ocak sisteminin büyük ölçüde çözülmesine yol açmıştır. Köy merkezli geleneksel yaşamın çözülmesi ve binlerce talibin kentlere ve Batı Avrupa'ya göç etmesi, onları Ocaklarından koparmıştır. Buna karşılık, jiareler-bazen fiziksel olarak, bazen ise sembolik düzeyde-manevî dayanaklar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Gültekin 2019, 2020).

Bugün pek çok talip, inanç yaşamlarını neredeyse bütünüyle jiare pratiği üzerinden yeniden kurmaktadır. Talipler jiarelere günlük olarak gitmekte, adaklarını sürdürmekte ve hatta diaspora bağlamında kutsal coğrafyayı yeniden üretmektedirler. Bu durum, dinî otorite dengesinde önemli bir dönüşümü de işaret eder: Batın özerklik kazanmıştır. Cem, Zahir âleminin kolektif ritüeli olarak varlığını sürdürürken; gündelik dinî yaşamın büyük kısmı artık rüyalar, kutsal peyzajlar, kişisel mucizeler gibi Batın deneyimleri aracılığıyla şekillenmekte, böylece jiareler kutsala erişimin baskın biçimi haline gelmektedir (Gültekin 2019, 2020).

Bu çift yapı yalnızca tamamlayıcı değildir; aynı zamanda aralarındaki gerilimle de tanımlanır. Daha önce de savunduğum gibi (Gültekin 2022, 570-88; 2024a, 513-26; 2024b, 17-55; 2025, 405-29), Ocaklar ve jiareler arasındaki rekabet-özellikle dinî meşruiyet ve toplumsal prestij alanında-uzun süredir alttan alta devam etmektedir. Pratikte, taliplerin yönelimi genellikle daha erişilebilir ve daha tepkisel olan jiarelere kaymaktadır. Pek çok durumda, bir jiare'nin ruhani itibarı, bir Ocak'ınkini geçebilir hatta onunla rekabet edebilir; özellikle de jiarelere "ateş gönderme", "rüyada görünme" ya da "kendi koruyucusunu seçme" gibi kudretler atfedildiğinde. Bu nedenle, Raa Haqi kozmolojisinde dinî otorite yekpare değil; çoğul, esnek ve müzakereyle biçimlenen bir yapıdır. Kutsal olan, hem kan yoluyla (soy) hem de dağla, kaynakla, pirle ve taşla kurulan ilişkiler yoluyla aracılık edilen bir düzlemde şekillenir.

Jiarelerdeki ritüel pratikler, Batın kozmolojisine kök salmış; bedensel, cinsiyet kapsayıcı birer adanma eylemidir. Niyaz, kurban (kanlı ya da kansız), mum yakma, kutsal taşlara dokunma ya da rüya almak için uyuma gibi ritüeller bu alanın temel öğeleridir. Bu pratikler yalnızca şifa bulmak ya da adak adamak için değil; aynı zamanda yas tutmak ve kişisel dönüşüm için de uygulanır. Müzik-özellikle deyişler-ve kutsal objeler, ilahi olanla duygusal ilişkiyi mümkün kılar. Ocak merkezli törenlerin aksine, jiare ritüelleri merkeziyetçi değildir; çoğunlukla kadınlar ya da taliplerce yürütülür. Bu durum, doğaya ve deneyime dayalı, demokratikleşmiş ve duygulanımsal bir inanç pratiğini güçlendirir (Gültekin 2020).

Direnişin Kutsal Topoğrafyaları: Jiare, Kimlik ve Ulusötesi Mücadeleler

Raa Haqi kozmolojisinde jiare, yalnızca bir adanma ve dua mekânı değil; aynı zamanda politik ve ekolojik direnişin hem simgesel hem maddi ekseni olarak işlev görür. Son otuz yıl içerisinde, devlet destekli müdahaleler-askerî operasyonlardan doğrudan doğanın yıkımına, hidroelektrik baraj inşaatlarından maden projelerine ve "turistik

kalkınma” adı altındaki planlara kadar-Dersim’deki kutsal alanları doğrudan hedef almıştır. Bu saldırılar sadece çevresel değildir; Raa Haqi’nin yaşayan kozmolojisine yönelik ontolojik müdahalelerdir. Buna karşılık, Dersimli Aleviler hem yerel direniş hem de diasporik dijital kampanyalar aracılığıyla kolektif hafızayı ve ritüel gücü harekete geçirmiştir. Sosyal medya ağları, ulusötesi topluluk örgütleri ve gençlik kolektifleri, çevre mücadelelerini seküler bir ekoloji söylemi içinde değil; kutsal olanı savunmanın bir biçimi olarak çerçeveler. Kutsal toprak bir “kaynak” değil, kutsal bir “akraba” gibidir. Direniş ise ritüel bir eyleme dönüşür (Gültekin 2021, 225-43).

Bu “yeniden kutsallaştırma” süreci özellikle diaspora bağlamında güçlü etkiler yaratmıştır. Diasporada jiareler yeniden yorumlama ve yeniden mekânsallaştırma (yer-edinme) süreçlerinden geçmiştir. Mezar yerleri, anma günleri, fotoğraf arşivleri ve hatta çevrim içi jiare törenleri, ulaşılamayan kutsal coğrafyaların yerini alan vekil pratiklere dönüşür. Ulusötesi festivaller ve topluluk anmaları aracılığıyla Batın dünyası göç eder; kendi sembollerini, anlatılarını ve ahlaki kodlarını da beraberinde taşır. Bir zamanlar fısıltıyla dile getirilen inançlar, kamusal ifadelere; gizli takvalar, kolektif kimlik ilanlarına dönüşür. Bu “gizli”den “görünür”e geçiş, otantikliğin yitimi değil; yerinden edilme ve ulusötesi aidiyetle şekillenen yeni bir Raa Haqi dindarlığının ortaya çıkışıdır.

Bu bağlamda jiare, Dersim kimliğinin merkezî epistemik ve duygulanımsal dayanaklarından birine dönüşür-coğrafya, hafıza ve inancı iç içe geçiren katmanlı bir kimlik biçiminin taşıyıcısı olarak. Ocaklarına ya da köylerine erişimi yitirmiş Kürt Aleviler için jiare, aidiyetin ve inanç pratiğinin somut bir sürekliliğini sunar. Ahlaki bilgi, jiareler aracılığıyla miras alınır; toplumsal sınırlar yeniden çizilir; kutsal akrabalıklar tazelenir. Kurumsal otoritenin yokluğunda talip öncülüğünde gelişen inanç üretimi, mirasın yeniden sahiplenilmesini ve yeni söylemsel ufukların açılmasını mümkün kılmıştır: ekolojik maneviyat, toplumsal cinsiyet eşitliği, ritüel demokrasisi ve Sünni-İslamî (ya da siyasal İslamcı)

tahakküme karşı yalnızca olumsuzlayıcı değil, ontolojik olarak farklılaşan radikal bir sekülerlik (Gültekin 2021, 225-43).

Dolayısıyla jiare, yalnızca kültürel bir hafıza mekânı ya da teolojik bir tema değildir; alternatif bir geleceğin inşasında aktif bir faildir. Hem Dersim'de hem diasporada, jiare temelli pratikler bir tür "ekolojik kozmopolitika" oluşturur-toprağın korunması, ritüelin sürdürülmesi ve kimliğin yeniden tasarlanması, hem spiritüel, hem ekolojik, hem de politik olan eylemlerle kesişir.

Sonuç: Raa Haqi – Yaşayan Mekâna Dayalı Bir İnanç

Raa Haqi geleneğinde jiareler, mitlerin edilgen kalıntıları değil; hem kozmolojik hakikatin hem de kolektif tarihsel travmanın canlı, hissedilebilir arşivleridir. Her kutsal mekân, anlatıyla katman katman örülüdür: Düzgün Baba'nın dağa karışması, Munzur'un süte dönüşen suları, Halvori'nin yaslı dere yatağı… Bu anlatılar sadece hatırlanmaz; her ziyaret eylemiyle yeniden yürünür, dokunulur, icra edilir. Bunlar, kuşaktan kuşağa deyişlerle, bedensel jestlerle, ritüel sessizliklerle ve saygının duygulanımsal disipliniyle aktarılan sözlü bir hafıza arşivini oluşturur. Bu pratikler aracılığıyla mekân, bizzat bir bilgi biçimine dönüşür-tarihin, kimliğin ve inancın kesiştiği epistemik bir alan halini alır.

Mitik katmanın ötesinde, jiareler daha yakın geçmişin hafıza katmanlarını da içine alır ve yansıtır: 1938 katliam alanları, 1990'lardaki gerilla mezarları… Bu anlam katmanları, topografyaya acıyı ve direnişi kazır; jiareleri hayatta kalmanın duygusal arşivlerine dönüştürür. Batın kozmolojisi yalnızca evliya ve ruhların sırrını taşımaz; aynı zamanda söylenmemiş tarihlerle de doludur. Bu anlamda, jiare hem teolojik hem politik; hem kutsal hem de yaralıdır.

Bu kutsal coğrafyadan çıkan şey, köklü biçimde mekâna dayalı bir inanç modelidir. Raa Haqi bir kitap dini değildir; soyut doktrinler sistemi de değildir. O, mekânın dini'dir-anlamın toprağa, taşa, ağaca, hayvana, suya yazıldığı bir yol.

Bu ontolojiyi anlamak için metinlerle değil, patikalarla, dokunuşlarla, dokularla ve sessizliklerle düşünmek gerekir. Bu perspektiften bakıldığında jiareler, yalnızca adanma alanları değil; maddi olanla metafiziğin ayrılmaz biçimde iç içe geçtiği ontolojik dayanaklardır.

Bu yaklaşımın sonuçları derindir. Raa Haqi, Aleviliği İslam'ın heterodoks bir varyantı ya da artıklaşmış bir Sufi gelenek olarak sınırlayan hâkim akademik çerçevelere meydan okur. Bunun yerine, Aleviliğin bedenselleşmiş mekânsal pratiklere, insan-dışı varlıkların failiyetine ve yerli bilgi sistemlerine odaklanan yeni bir antropolojisini önerir. Jiare merceğinden bakıldığında, Alevilik türev bir oluş değil; kendi kavramsal gramerine, ritüel mantığına ve politik tahayyülüne sahip özerk bir kozmoloji olarak yeniden düşünülür.

Jiare kavramını, dışsal kuramsal çerçevelerle-mekânsal üçlüler ya da hafıza tipolojileri gibi-değil; Raa Haqi kozmolojisinin içinden, onun özgün epistemik dünyasından türeyen bir ontolojik kategori olarak anlamayı öneriyorum. Alışılagelmiş mekân analizleri, "yer"i fiziksel, toplumsal ya da sembolik boyutlara ayırırken; jiareler bu ayrımları bozar-aynı anda mekân, varlık, hafıza ve ilişkisel ajan olarak işlev görür. Anlamı taşıyan durağan kaplar değil; ahlaki davranışı, toplumsal hatırlamayı ve manevi yönelimi aktif biçimde şekillendiren varlıklardır. Bu bakış açısı, temsili düşünmeden ilişkisel düşünmeye geçişi önerir-jiareleri dışarıdan analiz nesnesi olarak değil, kutsal bir peyzaj içindeki canlı etkileşim düğümleri olarak karşılamayı gerektirir. Böylece, yerli ontolojilere yetki tanıyan ve kutsal coğrafyanın Raa Haqi uygulayıcılarının gündelik yaşamındaki fail rolünü tanıyan bir epistemolojik duruşa yaklaşırız.

Bugünün bağlamında-ekolojik kriz, zorunlu göç ve çözülmüş dinî kurumlar ile belirlenen bir dünyada-jiareler, aidiyetin ve direnişin dirençli bir yapısını sunmayı sürdürür. Ahlaki hafızayı canlı tutar, ekolojik etiği besler ve baskın dindarlık biçimlerine alternatifler sunar. İster diaspora ritüellerinde anılsın, ister maden şirketlerine karşı savunulsun; jiareler, Raa Haqi topluluklarının dinî, toplumsal ve politik yaşamını

şekillendirmeye devam eder.

Dolayısıyla bugün Haqi yolunda yürümek, kutsal coğrafyalar içinde yürümektir-imparatorlukların değil, hafızanın, mitin ve özenin çizdiği haritalar boyunca. Raa Haqi'nin geleceği-ve belki Aleviliğin sömürge-sonrası bir antropolojisinin imkânı-bu kutsal coğrafyada yatar: her taşın konuşabildiği, her pınarın hatırladığı bir zeminde.

Kaynakça & İleri Okumalar

Deniz, Dilşa. 2019. "Kurdish Alevi Belief System, Reya Heqi/Raa Haqi: Structure, Networking, Ritual and Function." In Kurdish Alevis and the Case of Dersim: Historical and Contemporary Insights, edited by Erdal Gezik and Ahmet Kerim Gültekin, 45-75. Lanham: Lexington Books.

Gezik, Erdal. 2000. "Munzur ve Düzgün'ün Sır Oluşlarının Tarihsel Bir Analizi." Munzur Etnografya Dergisi 4: 15-28.

Gezik, Erdal, and Hüseyin Çakmak. 2010. Raa Haqi – Riya Haqi / Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü. Ankara: Kalan Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2004. Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü. Ankara: Kalan Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2019. "Kurdish Alevism: Creating New Ways of Practicing the Religion." HCAS Working Paper Series, No. 18. Leipzig: Leipzig University.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2020. Kutsal Mekânın Yeniden Üretimi – Kemeré Dızgı'dan Düzgün Baba'ya Dersim Aleviliğinde Müzakereler ve Kültür Örüntüleri. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2021. "Dersim as a Sacred Land – Contemporary Kurdish Alevi Ethno-Politics and Environmental Struggle." In Ecological Solidarity and the Kurdish Freedom Movement, edited by Stephen E. Hunt, 225-243. Maryland: Lexington Books.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2022. “Kemerê Duzgı: The Protector of Dersim (Pilgrimage, Social Transformation and Revitalization of the Raa Haqi Religion).” British Journal of Middle Eastern Studies 49(4): 570-588. https://doi.org/10.1080/13530194.2022.2126350

Gültekin, Ahmet Kerim. 2024a. “Kutsal Toprak Dersim: Raa Haqi Mitolojisi, Jiare (Ziyaret) Ritüelleri ve Dersim Aleviliğinde Dinin Bireysel Boyutu.” In Dersim/Tunceli’nin Yüzyılı (1900-2000), edited by Mesut Özcan, 513-526. Tunceli: Oroji Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2024b. “Ewladê Raa Haqi: Die kurdischen Aleviten von Dersim.” In Dersim – Identität und Vernichtung, edited by Christian Gudehus and Alexander Husenbeth, 17-55. Gießen: Psychosozial-Verlag.

Gültekin, Ahmet Kerim. 2025. “Kendini Küllerinden Yaratan Kadim Bir Dini Yeniden Okumak: 21. Yüzyılda Yerini Arayan Raa Haqi (Dersim Aleviliği)”, içinde 100. Yılında Cumhuriyet ve Aleviler (ed. Ayhan Yalçınkaya & Mehmet Kendirci), pp 405-429. Ankara: Dipnot Yayınları.

Gültekin, Ahmet Kerim, and Erdal Gezik, eds. 2019. Kurdish Alevis and the Case of Dersim: Historical and Contemporary Insights. Lanham, MD: Lexington Books.

Gürtaş, İmran. 2015. “Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma.” In Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel, edited by Yalçın Çakmak and İmran Gürtaş, 309-327. İstanbul: İletişim Yayınları.

Göner, Özlem. 2012. A Social History of Power and Struggle in Turkey: State, Memory, Movements, and Identity of Outsiderness in Dersim. PhD diss., University of Massachusetts.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir